

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ РУСНАЦОХ У СЕРБИЇ

Верзия после розправи, язично и стилски усоглашена

Авторы: Богдан Виславски, Михайло Фейса, Мирослав Кевежди, Яков Кишюгас, Борис Варга, Янко Рамач, Михайло Катона, Юлиан Тамаш

Редакция: Юлиан Тамаш и Михайло Катона

I ПРЕАМБУЛА

Национални совет рускей националней меншини приноси тоту стратегию як документ хтори пописує терашні стан, понука оптимум вредносних ориентацийох рускей националней заедніци и предклада крочаї и поступки як то витвориц у подручу ингеренцийох хтори держава пренесла на национални совети, а то: право на хасноване языка и писма у самовиражованю идентитета и пред дружством, образоване, информоване и култура.

II ИСТОРИЙНИ ПРЕГЛЯД

Руснаци ше почали присельовац до Бачкей коло половки 18. вику зоз тедишней сиверовосточней Угорскей. Територия на южных схилох Карпатох, котру насельовали Русини¹, була на граніци медзи восточну и централновосточну Европу, дзе виками була крижна драга рижних политичних, етнічних, религийних и економских уплівох. Етнічно и религийно, тота територия була обрацена гу славянскому Востоку, але политично и економски виками була повязана зоз угорским кральовством, Австро-Угорску, Мадярску и Словацку.

Зоз 14 жупанийох тедишней сиверовосточней Угорскей, на котри ше пресцераля церковна власц Мукачевскей епархиї над грекокатоликами, коло половки 18. вику - перше поєдинечно або у менших групах - почало пресельоване Руснацох до Бачкей. После того, коморски власци Бач-Бодрогскей жупанії 1751. року подписали контракт о насельованю до теди ненаселеного коморского валалу з меном Вельки Керестур 200 руских грекокатолицких фамелийох зоз сиверовосточних обласцох Угорскей, а 1763. року подписали контракт о насельованю 150 руских грекокатолицких фамелийох до Коцура зоз истих обласцох. Так почало организоване насельоване Руснацох зоз Подкарпат'я до Бачкей. По конец 18. вику до Бачкей ше приселели коло два – два и пол тисячи Руснаци.

Руски колонисти котри ше насельовали до Керестура и Коцура доставали од державней комори жем на хасноване под одредзенима условиями, а то им була добра основа за початок живота и газдованя у новим штредку. Медзитим, живот у новим краю не бул легки: недостаток запрагного статку за обрабяне жеми, недостаток пасовискох и

¹ През час, зависно од держави штредней Европи хторей Руснаци були гражданає, за исту етнічну заедніцу (ethnic community) хасновали рижни етноними, зависно од языка зоз хторим ше державни власци служели: Руснаци, Русини, Rutheni, Лемки, Українці и други. Нешка, зависно од держави у хторей Руснаци жию, саме жительство вибера етноним за власну заедніцу. Маючи тото у оглядзе, кажде хто себе доживує як Руснака и роби на хасен рускей заедніци, ма право поволовац ше на витворйоване своїх правох хтори тота стратегия формулує.

лукох же би ше у векшей мири могли занімац зоз статкарством, котре приношело вецей хасну як обрабљане жеми, нерегуловани води у нїзких хотарох, котри часто залївали вельки поверхносци обрабљающей жеми, лукох, пасовискох та и самих валалох – шицко то часто примушовало руских приселенцох роздумовац о врацаню до старого краю або о пресельованю до других населеньох, дзе им условия за живот випатрали дакус легчейши.

У контрактох о насельованю Руснацох до Керестура и Коцура було ясно наглашене же ше до тих двох коморских валалох можу насельовац лем Руснаци грекокатолики. Кед 1751. року почало насельоване Руснацох до Керестура, такой у валале основана грекокатолицка парохия, а у Коцуре грекокатолицка парохия основана 1766. року. Понеже у Бачкей у тим чаше не було грекокатоликох окрем Руснацох ані грекокатолицка церковна организация, тоти два парохії були подложени под юрисдикцију/церковну власц римокатолицкей архиепископиї у Калочи.

Руснаци у Бачкей були под юрисдикцију Калочскей архиепископиї по 1777. рок, кед за Горватах грекокатоликох у Горватскей и Руснацох грекокатоликох у Бачкей основана Крижевска епархия.

Док були под юрисдикцију Калочскей архиепископиї, над грекокатоликами у Бачкей якуш файту обрядней юрисдикциї мал Мукачевски грекокатолицки епископ: вон до Керестура посилал священїкох и найнеобходнейши церковни кнїжки и обрядни предмети. Так Мукачевска епархия помагала же би Руснаци чували свою религију и националносц. Калочска архиепископия тиж у велькей мири заслужна же ше Руснаци у Бачкей отримали як национална и религийна заеднїца: з єдного боку не дошлебодзовала же би преходзели на православну виру, цо би их, як пракса указала, швидко водзело до подполней асимилациї медзи православнима Сербами, а з другого боку им помагала же би у своїх парохийох мали школи на своім мацеринским язикау. Так у критичним периодзе, у фази присельованя и адаптованя у новим штредку, Руснаци не подлегли религийней и националней асимилациї, гоч их габи и єдней и другей од початку моцно заплюсковали. Грекокатолицка церква и школа на мацеринским язикау за Руснацох у Бачкей були два институциї котри барз вельо допринесли же би ше вони ту отримали и розвивали як окремна религийна и национална заеднїца.

Пре недостаток жеми и чежки условия живота у Керестуре и Коцуре, од 60-их рокох 18. вику почало поєдинечне висельоване даєдних фамелийох перше до сушєдних валалох, вєд до Нового Саду, а од початку XIX вику перше до Шиду, а познейше и до других местох: Бачинцох, Петровцох, Старих Янковцох, Миклошевцох. Вшадзи дзе сновали своєю колонії, Руснаци ше намагали такой основац своєю парохії и школи на мацеринским язикау и чували вязи зоз местами з котрих ше висельовали, тримаючи их за своєю матични.

По револуциї 1848. року, кед утаргнута феудална система, Руснаци котри по присельованю до Бачкей достали од Комори жем на хасноване, постали ей власніки. Медзитим, велї Руснаци не мали жеми, або ей мали так мало же зоз ней не могли вижиц, та своєю егзистенцију мушели обезпечовац з наднїчарску роботу. Недостаток жеми и худобство и у другей половки XIX и на початку XX вику предлужовали процес висельованя велїх руских фамелийох з Бачкей и Сриму до местох дзе легчейше могли присц до жеми и так сновани велї нови руски колонії. Нажаль, розсельоване з местох дзе жили у компактних заєднїцох и насельоване медзи припаднїкох других нацийох и религийох приношело незаобиходну асимилацију и трацене велькей часци припаднїкох рускей заєднїци.

Руснаци у Бачкей по конец XIX вику були заєднїца зоз неподполну дружтвену структуру: не мали своєю аристократију, не мали своїх велькомаєтнїкох, не мали своєю буржоазію, не мали економски моцних тарговцох и ремеселнїкох, не мали числену и розвиту интеллигенцију: лікарех, апатикарох, инженерех, правнїкох, адвокатох. Мали лем невельке число грекокатолицких священїкох и учительох. Прето священїки, як найобразованши, ставали на чоло национального препороду Руснацох. Под час револуциї 1848. року руски священїки першираз отворено виноша у мєно руского священства и

шицких Руснацох у Бачкей национални вимоги у котрих ше ясно висловює право на свой мацерински руски язык и на школованє власней интелігенції у руским националним духу.

Кед 70-их и 80-их рокох XIX вику Русиных у Угорскей вше моцнейше почала заплюсковац габа мадяризації, Руснаци у Бачкей, котри ше по теди у культурно-просвитним поглядзе ориєтовали на Русиных у Угорскей, починаю ше преориєтовац и запровадзовац контакти з Русинами у Галичини и Буковини. Так медзи Руснацох у Бачкей и Сриме почали приходзиц новини, часописи и кнїжки зоз Галичини и Буковини котри почали медзи нїма будзиц националну свідомосц. Нажаль, мадярски власци швидко претаргли тоти контакти и не дошлебодзовали же би медзи Руснацох у рамикох Угорскей приходзел уплїв з Галичини, котра теди постала центр українского культурного и национального живота.

Значну улогу у культурним и националним живоце Руснацох у Бачкей одбавел Володимир Гнатюк, етнограф и фолкориста зоз Льова, котри 1897. року пришол медзи Руснацох у Керестуре и Коцуре, позберал и записал вельке богатство їх усней народней творчосци, направел етнографски записи о нїх и на други способ помагал и потримовал будзене и формованє младей национално свідомей рускей интелігенції, котра по Першей шветовой войны превежне водзацу улогу у культурно-просвитним и националним живоце Руснацох у югославянскей кральовини.

Зоз снованьом Кральовини Сербох, Горватах и Словенцох/Югославиї створени условия за шлебодни и всестрани культурно-просвитни и национални живот и препород Руснацох у тей держави. Року 1919. основане Руске народне просвитне дружтво, котре у периодзе медзи двома шветовима войнами мало водзацу улогу у культурно-просвитним и националним живоце Руснацох. Воно видавало учебнїки на руским языке, *Руски календари*, *Руски новини*, духовну и шветову литературу, организовало читальнї, шпивацки дружтва, театрални и литературни секції, преподаваня за одроснутих и велї други акції.

Длуге тирванє пошлїдкох Першей шветовой войны и шветова економска криза, зоз хторих виход гледани у росту национализма, фашизма и нацизма з єдного, и у звекшаней капталистичней експлоатації роботних пасмох з другого боку, пошвидко виволало Другу шветову войну. Прихильни роботи и социялней правди, Руснаци у социялдемократских идейох видзели способ за пременку длуги роки невігодней економско-социялней ситуації у Кальовини Югославиї. Млади и худобни поставали симпатизере руху котри наставал и медзи Руснацами. Зоз початком окупації Югославиї, синдикални активисти, декларовани социялисти и социялдемократи и илегални припаднїки СКОЙ-ю и забранєней Комунистичней партії поставаю и медзи Руснацами перши жертви фашистичних окупаторох. На руских салашох у хотарох Кули, Вербасу, по Фрушкей гори правя ше бази за илегалцох и борцох процив фашизма и окупації. Млади ше лапаю за оружие и уходза до партизанских єдинкох у Сриме и помагаю рух одупераня, же би велї зоз Бачкей и Сриме при концу 1944. року пошли правиц мостобран на Дунаю и Драви и до борбох у Славонїи. Велї зоз VII и XII войводинскей бригади ше не врацели. У Другей шветовой войны лем зоз Керестура и Коцура участвовали коло 700 Руснаци. На рижни способи у тей войны погинули коло 240 жителе Керестура и Коцура. Шицки вони допринесли же би Руснаци здобули право на равноправносц и же би и нешка могли повесц же теди кед правени фундаменти сучасней Европи – и вони були на антифашистичним боку.

И попри огранічених можлївосцох и не вше подполно ясних опредзеленьох, окреме у перших рокох по Другей шветовой войны, у цалосци патрене, период социялистичней Югославиї од 1945. по 1990. рок за национални, культурно-просвитни и економски живот Руснацох представя период найзначнейшого напредованя. Попри основних школах, достали штредню школу и факултет, учебнїки на руским языке за шицки уровнї образования, Новинско-видавательну хижу *Руске слово* и новини *Руске слово*, часописи *Шветлосц*, *Мак* и *Заградка*, издавательство, радио и телевизийну програму, дома култури, числени культурни манифестациї (*Червена ружа*, *Костельникова єшень*, *Ружова заградка*, *Драмски мемориял*, *Червене пупче* и други), Руски народни театр, право на

хасноване свого языка и писма пред державними органами и у судах. Населеня у хторих жию препородзени, направени водоводи, драги, телефонски мрежи и рижна друга комунална инфраструктура. Понаправяни велі нови хижи у хторих ше жиє на сучасни, гумани и цивилизовани способ. Польоділски и други маетки звекшани и опремени зоз сучасну техніку и технологию. Руснаци у тим чаше здобули вельке число високообразованих людзох рижних фахах, вецей професорох унверзитета, докторох, специялистох, але и судийох, адвокатох, тужительох, державних функционерох практично на шицких уровньох власци, директорох вельких привредних подприємствох, банкох, политичних функционерох и постали ровнопранно убудовани до практично шицких дружтвених и привредних структурох.

Розпадоване социялистичней Югославиі Руснаци дожили як нестане чоґошик цо векшина памета по добрим. Война у Сриме и Славоніі и дзелене югославянскей рускей заедніци медзи Горватску и Сербию, представляло вельке нещесце и трагедию за велі фамелиі и вельку утрату яку приноси дзелене и так малочисленей заедніци.

Розвой у дружтве вецейстранковей парламентарней демократиі хтора заснована на приватней власносци Руснаци прилапели не пририхтани за таку вельку и наглу пременуку и нешка, 12 роки после демократских пременкох, випатра, у добрей мири страцели крочай у своїм розвою.

После розпадованя социялистичней Югославиі и периоду войны на просторох дакедишней заедніцкей держави, Руснаци поднесли вельки жертви. На початку трецого милениюму Руснаци у Сербіі кажди нови попис жительство дочекую з поцерпаньом, свидоми же їх заедніца помали траци виталносц и помали капе. На прешлосц не мож уплівовац, але каждую терашню хвильку мож вихасновац же би руска заедніца цо длужей активно тирвала на тих просторох.

Мацерински язык, образоване на мацеринским языку, наука у обласци языка, литературы, историі и других гуманистичних наукох, руска литература, медиі на руским языку и културно-уметніцки живот можу у велькей мири збогациц и предлужиц живот рускей заедніци.

Без моцней економскей бази и з ограніченима професийними моцами, Руснаци у Сербіі не можу правиц плани о снованю своїх музейох, архивох, библиотекох. За початок будзе вельо ефикаснейше уклучовац и оживйовац руски скарб у терашніх державних музейох и музейних збиркох, и трудзиц ше мац у ніх припаднікох своей заедніци, котри ше окреме о нім буду старац. Подобне и з архивом. Було би добре кед би ше пренашло и ангажовало Руснака у Архиве Войводини, котри би векшу часц своего роботного часу робел на пренаходзеню и обрабяню архивного материялу релевантного за Руснацох у домашніх и иноземних архивох и котри би систематски уношел до архивох материял котри ше одноши на руску заедніцу. Держава вироятно не дошлебодзи же би ше таки державни институциі як музеі и архиви загашели, прето ше треба намагац же би найвекша часц руского народного скарбу и архивного материялу там нашла свое место и так ше чувала, презентовала и обрабяла на одвитуюци способ.

История мала и нешка ма важну улогу у формованю националней свидомосци у каждей националней заедніци. Прето би з єдного боку требало оможлівйовац и помагац историйни вигледованя и публиковане историйних виданьох. За млади генерациі барз важне же би у порядним образованю мали можлівосц и обовязку учиц и упознац прешлосц и традицию своей заедніци.

Одроснутим би требало дац можлівосц упознавац свою прешлосц и традицию през читане нашей и шветовой науковой и науково-популярней литературы, провадзене прилогох и емисийох у медийох на руским языку, провадзене тематичних преподаваньох и прилогох на глобалних мрежах.

Кед ше у заедніци будзе трациц свидомосц о своїм националним естве, о своїх коренях и прешлосци, будзе ше трациц ей виталносц и моцніц процес асимилациі и щезованя, котри таки мали национални заедніци як руска не можу цалком застановиц, але го можу зоз власним мудрим ангажованьом у велькей мири ослабиц и спомалшиц.

Стратегія муши уважиц факт же націонална свідомосц Руснацох у Сербії двояка.

Єдни Руснаци виражую свой руски идентитет як автохтони, без огляду на розшатовц територійох и державох, и без огляду на вики, а поволюю ше на стандарди ЕУ дзе язична розлика основа идентитету. Вони себе видза як недержавотворни народ, гоч держави видза Руснацох як націоналну меншину, точнейше заєдніцу, без ясно самоопредзеленей матичней держави.

Други Руснаци маю свідомосц о регионалним идентитету знука наційох и державох у хторих ше през вики нашли (українску, словацку, польску, америцку, та и сербску).

Стратегія не може утаргнуц право поединцом и заєдніцом же би були цо сцу, без огляду на того хтори вязи медзи Руснацами и окруженьом историйно найчитлівши. Може, медзитим, поволац же би творчо хасновали руски язык и на нім творели тирваца добра и же би, як и по тєраз, тоти опції коегзистовали у руским явним, културним и націоналним живоце як легитимни.

III ТЕРАШНІ СТАН

1. Друштвене окружене у хторим Руснаци жию у чаше приношеня тей стратегії характеризує:
 - длуготирваца транзиция дружтва зоз єднопартийней до вецейстранковой парламентарней демократії
 - спомалшени процес власніцкей трансформації у хторим ше дружтвена и державна власносц претворює до приватней и явней, односно державней
 - трансформация шицких структурох законодавней, вивершней и судскей власци
 - вельки розкрок медзи ступньом нормативного ушореня дружтва и фактичним станом
 - високи ступень злохаснованя позиції политичних и державних структурох на рахунок державней, явней и приватней власносци, а на хасен приватней власносци
 - обща деградация дружтвених нормох, воспитаня, моралу и традиційних вредносцох дружтва;
2. Економски обставини у дружтве уж длуги час невігодни, барз помали ше злешую, а на веліх конкретних, за дружтво окреме значних подручох, поставаю вше горши – без випатрунку же ше у релативно кратким чаше злешаю:
 - материялна продукция у дружтве у велькей мири зніщена, з тим же стан индустрийней продукції катастрофални, а ситуація у польопривредней продукції гоч невігодна, лепша як у индустрийней продукції
 - занятосц роботно способних нізка и з рока на рок вше нізша, а диспропорції у занятосци у продукції и надбудови, уключуюци и державни структури, економски неотримуюци
 - шицки форми трошеня уж длуги час вельо векши од реалних жридлов финансованя, та прето рижни дефіцити у дружтве вше векши, а можлівосци їх намирня вше ограниченши
 - пре ступень заостреносци проблемох у економским секторе дружтва, випатрунки за їх ришоване у кратшим чаше барз мали, та ше муши раховац зоз длугим тирваньом невігодного економского стану;
3. Рушаня у чишле и структури руского жительствова уж длугши час невігодни, зоз тенденцію дальшого погоршаня:
 - число жительствох ше з рока на рок зменшує пре мале число новородзених, пре висельованє, асиміляцию, свідоме виходжене людзох зоз рускей заєдніци и пре умеране
 - у структури жительствова число дзецох ше нагло зменшує, число младих и за репродукцию способних генерацийох вше менше, а рошне число старих и витримованих особох
 - не мож обчековац застановенє тих рушаньох анї у длугшим периодзе, так же треба раховац зоз ище швидшим зменшованьом числа Руснацох у Сербії
 - зоз погоршованьом економскей ситуації у дружтве, звекшане числа школованих, окреме високообразованих Руснацох спомалшене, а мож обчековац дальше звекшане недоступносци школованя.

Нормативна регулатива

Права националних меншинох регуловани з медзинародними актами, з Уставом Републики Сербії, Статутом АП Войводини, статутами општинах, законскими и под'законскими предписанями.

Република Сербия ратификовала Европску повелю о регионалних або меншинских языкох и на тот способ прилапела, медзи иншим, русински язык за регионални або меншински язык.

У Уставе Републики Сербії предвидзене же Република Сербия охранює права националних меншинох и же гарантує окремну заштиту националних меншинох пре витворйоване равноправносци и зачуване їх идентитету. Предвидзена шлебода виражованя националней припадносци, забрана и каране за спричиньоване расней, националней, вирскей и другей неровноправносци, мержні и нецерплівосци. Тиж так предвидзене же пре витворйоване права на самоуправу у култури, образованию, информованю и службеним хаснованю языка и писма, припадніки националних меншинох можу вибрац свойо национални совити, у складзе зоз законом.

У Статуту АП Войводини предвидзене же Серби, Мадяре, Словаци, Горвати, Чарногорци, Румуне, Роми, Буневци, Руснаци и Македонци, як и други по чишле менши национални заедніци котри жию у АП Войводини, равноправни у витворйованю своїх правох. Предвидзене же вецейязичносц, мултикултурализем и мултиконфесионализем представляю общу вредносц хтора ма окремну значносц за АП Войводину, а предвидзена и длужносц шицких покраїнских органах и организацийох, у рамикох своїх правох и длужносцох, потримовац и помагац зачуване и розвиване вецейязичносци и културни скарб националних заедніцох котри традиційно жию у АП Войводини, як и з окремними мирами и активносцями помагац медзисобне уважоване и упознаване розличних языкох, културох и вирох у АП Войводини. У Статуту АП Войводини предвидзене же уровень досцигнутих людских и меншинских правох, як и индивидуалних и колективних, не мож зменшовац. Предвидзене же би у покраїнских органах и организацийох припадніки националних заедніцох у АП Войводини були заступени зрозмирно їх заступеносци у жительство на подручу работи покраїнских органах односно организацийох. У Статуту предвидзене же припадніки националних заедніцох котри творя меншину по чишле у вкупним жительство АП Войводини, преїг вибраних националних совитох, витворюю форму автономії, сную установи, самостойно одлучую або участвую у одлучованю о питаньох з обласци образования, култури, хаснованя языка и информованя. У Статуту тиж предвидзене же АП Войводини, у рамикох своих правох и длужносцох, зверює дзепоени работи националним совитом, або их уключує до одлучованя о тих питаньох и обезпечує средства за окончоване тих работох. Тиж так предвидзене же ше у органах и организацийох АП Войводини службено хаснує сербски язык и кирилске писмо, мадярски, словацки, горватски, румунски и руски язык и їх писма, у складзе зоз законом и покраїнску скупштинску одлуку.

У Законе о предшколским воспитаню и образованию, Законе о основней школи, Законе о штредней школи и Законе о високим образованию регуловане право националних заедніцох образовац ше на своїх языкох.

Зоз Законом о националних совитох националних меншинох дефиновани компетенції совитох националних меншинох у обласци култури, образования, информованя и службеного хаснованя языка и писма, поступок вибераня националних совитох, їх финансване и други питаня хтори значни за роботу националних совитох.

У Законе о службеним хаснованю языка и писма предписане же ше першоступньови управни, виновни, парнічни або други поступок у котрим ше ришує о правох и длужносцох гражданох водзи на сербским языку, и же тоти поступки мож водзиц и на языкох националних меншинох котри ше службено хаснує у органу, односно у організації котра водзи поступок.

У статутах општинах дзе жие руска национална заедніца утвердзени и руски язык як язык хтори ше службено хаснуе (општини Кула, Вербас, Бачка Тополя, Нови Сад, Шид и Жабель).

Дня 31. юлия 2010. року прилапени Статут Национального совиту рускей националней меншини. З нїм регуловане право на меншинску самоуправу у обласцох култури, образования, информования и службеного хаснования языка и писма.

Проблеми у применюваню

Република Сербия нормативно розробела систему зашити правох националних заедніцох на високим уровню. У практичним применюваню предписаньох мож обачиц шлїдуюци недостатки:

- Контрадикторносц и препущеня у предписаньох
- Непочитованє позитивних законских предписаньох
- Недостаток кадрох
- Недостаток реагованя, або недостаточне реагованє Министерства нукашнїх ділох, правосудних и управних органах при ексцесних ситуациях.

Так, наприклад, ест контрадикторносц у Законе о службеним хаснованю языка и писма, котри противне регулуе питанє назвох локалней самоуправи, населених местох, площох, улїцох и других топонимох у одношеню на традицийни назви.

З истим законом предписане право водзеня поступкох пред першоступньовим судом у управних, виновних, парнїчних або других поступкох на языку националней меншини котри ше службено хаснуе у органу або організації котра водзи поступок. Противне тому, Основни суд у Зомборе зоз своїм рішенєм констатуе же у тим судзе нет условия за водзене поступку на руским языку, понеже не маю судию котри зна по руски. Таке рішенє потвердзел Верховни суд Сербії.

Закон о службеним хаснованю языка и писма не предвидзел механїзми и санкції кед локални самоуправи не почитую закон, на цо указуе и думанє Захитніка гражданох Републики Сербії.

У державних и правосудних органах, администрації локалних самоуправох, полиції и войску Републики Сербії заступеносц припаднїкох националних заедніцох менша од їх стварного процентуального числа, на цо указуе анализа Омбудсмана АП Войводины.

При наступаню ексцесних ситуациях, як цо то було 2004. року пре насилство на Косове котре ше преширело у вельо благшей форми и на Войводину, не пришло до благочасней интервенції полицийних органах. Наприклад, у Дюрдьове полиция не реаговала на вимаганя Совиту месней заедніци и на погледованя Скупштини општини Жабель. После ексцесох не пришло до виновного караня виновнїкох, анї не випитане чи ест инспираторох ексцесох.

ЯЗИК

Руски язык слуп руского национального идентитету. Нормовани зоз *Граматику Бачваньско-рускей бешеди* Габра Костельника 1923. року, *Правописом руского языка* Миколи М. Кочиша 1971. року, *Граматику руского языка* Миколи М. Кочиша 1974. року и *Граматику руского языка* Юлиана Рамача 2002. року, руски язык ше розвивал и вироснул до тринастого славянского языка. Тому допомогли, окрем спомнутих, и други руски лингвисти (Гавриїл Надь, Гелена Медеши, Михайло Фейса) и писателе, окреме М. Ковач, Дю. Папгаргаї и Ю. Тамаш. Зоз друкованьом капиталних творох, двотомного *Сербско-русского* и єднотомного *Руско-сербского словніка*, руски язык постал доступни окруженю. Обявени *Фразеологийни словнік*, *Словнік медицинскей терминології*, *Словнік зашити рошлїнох и животного штредку* и словніки у пририхтованю (Словнік руского народного языка Юлиана Рамача, Словнік компьютерскей терминології Михайла Фейси, правописни

словник руского языка Михайла Фейси и Английско-руски и Руско-английски словник) бешедуо о стараню яке Руснаци и їх лингвисти мали и маю о власним языку.

Учебніцка литература о руским языку, попри спомнутих граматикох и правописох, з роботами Миколи М. Кочиша, Юлиана Рамача и Якова Кишюгаса, котра порихтана за вше частейше пестоване руского языка з елементами националней култури, представя добру подлогу за учене руского языка под час школованя у основних школах, гимназії, та и на Одсеку за русинсистуку.

Робота Дружтва за руски язык, литературу и культуру на питаньох языка, виробку словнікох, на видавательстве (*Studia Ruthenica*), на пестованю языка и чуваню памяткох на визначних руских язичарох, учительох, писательох и других роботнікох у култури мала у предходним периодзе окремну значносц. Треба и надалей обезпечиц потримовку його роботи и необхідне координовац плановани роботи з другима субектами нашого культурно-просвитного живота.

ОБРАЗОВАНЄ

Институционалне образование функциониуе у рамикох одношеньох знука троугелніка: школяр, наставнік, програма. Кажди елемент того одношеня то зложена структура, та ше порядне зявюю и поделементи як цо то обовязносц єдного уровня образования (основна школа), финансване, учебніки и други наставни средства, простор и опрема, мотивация и наставніка и школяра, методи наставней роботи, образовни стандарди и други.

При спатраню и розпатраню вкупней предметней матерії треба мац у оглядзе гранічни елементи котри знача же руска национална заедніца не самостойни и не єдини субект планованя и одлучованя у законскей и финансийней регулативи котра дефинуе діялносц образования. У тим смислу треба мац у оглядзе же шицки системски закони и їм пошлїдково примерани под'законски акти творя целосну и когерентну систему, та же национална заедніца або поєдинечна школска организация на нїх не може пресудно уплївовац, заобисц их або направиц автентични и независни своєю регулаторни документи. Обласц уплїву поєдинечней националней заедніци и поєдинечней установи образования углавним ма индиректни характер у одношеню на систему. Можлівосци уплїву заш лем источашне и вельки, а то: методи настави, организация образовней роботи, квалитет роботи и повязаносц або корелация з другима институциями образования, култури, информованя, финансваня. Можлівосци уплїву вельки прето же – тот хто управя зоз систему, не управя и зоз процесом, а квалитет организациї роботи установи, квалитет образовней роботи и корелация з окруженьом припадаю процесом.

Общи уплїв на процеси у образованю ма и чежко препознатлїви але сущни елемент, а то положене образования як діялносци и як вредносци у дружтве.

Регулатива

Шицки аспекти образования як діялносци и системи дефиновани з векшим числом законских актох. Водзаци законски акт то Закон о основах системи образования и васпитаня. Предшколске воспитане ушорене як жадано обовязне єден рок пред рушаньом до школи. Основне образование одредзене як уставна категория и обовязне є до 15 рокох живота, осемрочне є, неселективне, териториялно припадаюце, з тенденцию и очекваньом же кажде закончи основну школу. Штредне образование ма два сегменти, як обще образовне и як професийно-фахове, необовязне є, селективне. Високе образование професийне, необовязне, селективне.

Кажди уровень образования ма характер явней установи у державней або приватней власносци.

Наставна работа на руским языку, як и на языкох других националних заедніцох котри маю статус националней меншини, спрам законских рїшеньох можлїва кед

обезпечени простор, опрема, фахово наставніки и не меней як 15 школяре вияшнени за наставу на руским язике у истей класи. За таки случаи обезпечени основни предметни учебніки. Учебніки исти на шицких наставних языках по змисту, опреми и цени. У случайох кед ше не окончує наставу на руским язике як наставним, отворена можлівосц ученя по програми виборного предмету.

Популяция

Зоз предшколским воспитаньом облапени шицки дзеци. Програмни активносци розлични, а можліве и учене и комуникация на руским язике. Зоз таку форму, яка по першираз организована од 1902. року, не диктована територіялна припадносц, а дисперзия по месце биваня велька окреме у городских условийох, цо родичом и дзецом барз очежує можлівосци самоорганизованя.

Основне образование на руским язике организовано у трох основних школах: у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове. У Коцуре и Дюрдьове ше не виполнює законски минимум – 15 школяре истого возросту (по єдней класи). Хаснує ше часц регулативи котра допуцує можлівосц же министер просвити може дискреційно прилапиц и менше число од законского. З основним образованьом на руским язике облапени 562 дзеци.

За школярох котри слухаю наставу на сербским язике, хаснує ше можлівосц ученя руского язика на годзинох з предмету Руски язык з елементами национальной култури. То єден з можлівих 15 виборних предметох, заступени з 2 годзинами тижньово и у пракси є звонка стандартней організації роботи школи; организує ше на вимагане родичох, а настава закрыта з учебніцку литературу. Парадокси регулативи и організації обачліви на прикладзе же у Вербаше єст вецей дзеци рускей националносци як у Коцуре, але нет порядней настави; у Новим Садзе єст вецей дзеци рускей националносци у основних школах як цо их єст у Коцуре и Дюрдьове ведно, але нет рускей школи. Числово податки за тkv. пестоване руского язика, вкупно у АПВ: 263.

Зоз штреднім образованьом на руским язике у Гимназії общого напряму облапени вкупно 63 школяре. Зоз високим образованьом на руским язике, на Филозофским факултету у Новим Садзе, облапени вкупно 34 студенти.

Наставу руского язика по рижних основах окончую вкупно 37 наставніки.

Питаню унапряменя роботи, розвою и трансформації єдиней рускей гимназії и штредньошколского образования по руски до тераз не пошвецована одвитуюца увага рускей заєдніци и єй органах. Управни одбор, директор и управа школи, независно од нормативних ришеньох, одвитую за роботу, розвой и перспективу школи и Национальному совиту рускей заєдніци, хтори ше длужен старац о штредней школи на руским язике як о єдним зоз своїх найважнейших питаньох, намагаюци ше же би вона постала елитна школа.

Облапеносц руских дзецох зоз школованьом на руским язике препущене школом, а у местох дзе нет школи по руски, рижни форми ученя руского язика препущени ентузиястом и здруженьом гражданох. Незадовольюци рушаня вимагаю же би Национални совет преїг своїх целох дефиновал програму активносцох, хтора уклочи шицки руски організації и институції до реализації тирвацей програми звекшаня облапеносци образования по руски на шицких уровньох школованя и у шицких штредкох.

Простор, опрема, учебніки

Предшколски установи, основни школи, штредня школа и високе образование на руским язике маю одвитуюци простор, опрему и учебніцку и ширшу литературу и фахови наставніцки кадери достаточни за каждую файту верификації односно акредитации спрам терашніх предписаньох.

Актуални проблеми

Демографски проблем присутни у шицких местох дзе жию Руснаци. Число руского жительство вше менше и ма вецейрочну тенденцию стаємного зменшаня популяції. Тото ма за пошлїдок стаємне зменшане числа школярох на шицких уровньох и формох образования.

Наставни кадер ключни елемент у питаньох організації и квалитету образования. Шицки наставніки маю одвитующе формалне образование. Основни проблем розвою образования на руским язика то усовершоване наставнікох за нови и иншаки концепції и квалитет образования и роботи, методи роботи, иншаки способ и приступ гу образованию и комуникації и мотивованосц наставного кадру за пременку и розвой.

На общим плане проблем представляю вредносни категорії у актуалним дружтвеним окруженю котри ше манифестую як прешвечене же образование то не тот вредносц котра ше находзи на верху очекованьох.

За перспективу рускей заєдніци, окреме образования по руски, окрему значносц ма образование младей генерации вообщє. Облапеносци зоз високошколским образованием хторе ма окрему значносц за живот младих Руснацох у будучим мултинационалним и високоглобалізованим окруженю Руснаци організовано не пошвєцую ніяку увагу. Економска ситуація вше баржей зменшує можлівосци велїх валалских фамелийох послаца до варошох свойо дзеци на високи школи, а можлівосци фінансийней помощи найлєпшим школяром и студентом огранічени.

Прихильносц гу природним науком при наших младих добра, але то, нажаль, недостаточно вихасноване условие за доставане ище векшого числа руских инженерох рижних фахох котри нешка у швєце мира перспективносци у розвою народу лебо держави. Гоч то общєпозната ствар, організованей активносци у рускей заєдніци на тим подручу нет.

ИНФОРМОВАНЄ

Концом XIX вику до Бачкей, насампредз до Руского Керестура и Коцура, приходза вецей новини на карпаторуским и на других язиках. Найвецей ше читало будапештански новини *Неділя* на карпаторуским язика, у хторих сотрудовали и интелектуалци з Бачкей и Сриму.

Перши рочнік РНПД *Руски календар* за 1921. рок тиж мал и информативну улогу, а уж и рок-два пред тим ше думало видавац и новини.

Перше число *Руских новинох*, теди у Кральовини СГС, видате 4. децембра 1924. року. По 1930. рок шедзиско Редакції и друкованє було у Новим Садзе, а коло пол рока новини не виходзели. Од августа 1931. по конец 1936. року новини друковани у Дякове, а Редакция була у Пишкуревоцох.

Од початку 1937. року шедзиско Редакції у Руским Керестуре, а новини ше друкує у новей друкарні цо збудована у тим месце. *Руски новини* виходза по 6. април 1941. року, кед на тих просторох почала война.

Явне информованє на руским язика ше нешка одвива преїг войволянских средствох явного информованя и Новинско-видавательної установи *Руске слово*, хтора од 1945. року издава тижньово новини *Руске слово*. Познейше почали виходзиц дзєцински часопис *Заградка* (1947), часопис за литературу, культуру и уметносц *Шветлосц* (1952), младежски часопис *Мак* (1972) и недавно формована информативна агенция *Рутенпрес* – електронски – он-лайн медий, часопис *Studia Ruthenica* (1989) Дружтва за руски язик, литературу и культуру, а вирски часопис *Дзвони* (1994) издава Грекокатолицка парохия св. отца Миколая у Руским Керестуре. Радио-телевизия Войводини, преїг Рускей редакції Радия, емитує радио-програму по руски од 1949. року, а преїг Рускей редакції Телевизії од 1975. року емитує телевизийну програму по руски.

Гу тому, ест и општински средства явного информованя у општинах Кула, Вербас, Жабель, Шид и Бачка Тополя як радио-програми, новини (Кула) и телевизия (Вербас) и локални интернет-радио Руски Керестур.

У *Руским слове* ест 29 занятих, у Редакції програми на руским язике Радио Нового Саду 15, а у програми на руским язике Телевизії Войводини робя 14 роботніки. Високе образованє маю 22 заняти у *Руским слове*, 10 у Рускей редакції Радия и 12 у Рускей редакції Телевизії. Число занятих у тих редакцийох ше поступне зменшує, а старосна структура вше невидгоднейша. Вельке число занятих не ма новинарську фахову приготовку, цо у велькей мири уплївує на квалитет и рижнородносц информативних змистох.

КУЛТУРА

Кед ше ма у оглядзе же культуру творя подруча вигледованя, зашити и хаснованя культурного наслідства, библиотечно-информацийна діялносц, кнїжки и литература (творенє, видаванє, кнїжкарство, прекладанє), музика (творенє, продукция, интерпретация), подобово и применени уметносци, визуални уметносци и архитектура, сценска творчосц и интерпретация (драма, опера, балет, танец), кинематография и аудио-визуална творчосц, уметніцка фотография, дигитална творчосц и мултимедії, наукововигледовацки и едукативни діялносци у култури и други музични, бешедни, артистични и сценски виводзєня культурних програмох, вєц очиглядне же терашня руска культура лем часточне залапує дзепоедни подруча култури. И попри гиперпродукції одредзєних активносцох, цали други подруча ше не залапує. Руска культурна политика ше формує по инерції, як продукт компромисох медзи дочасовима амбициями локалних культурних активностох общого типу и слабима и од политики неоправдано пербарз зависима рускима культурнима институциями.

Мрежа руских культурних институцийох уж длугши час у формованю. Тот процес обтерховани зоз политичним форсированьом псеудофаховосци и аматеризма там дзе необходима фаховосц и професионализем, цо гамує запровадзованє тирвацей рускей культурней системи. У пракси нет досц одлучносци же би ше як главни субекти рускей культурней системи похопело и розвивало Завод за культуру, Национални театар, Дом култури у Руским Керестуре, новини *Руске слово*, Видавательство *Руского слова*, Руску редакцию Радия и Руску редакцию Телевизії и можебуц дзепоедни нови субекти котри би требало основац (галерия, музейна збирка, национална библиотека, архив) и поступне розвивац.

Мрежу руских культурних манифестацийох нешка творя шлїдуюци найзначнейши культурни манифестации:

- Фестивал рускей култури *Червена ружа*
- Фестивал нових руских шпиванкох у народним духу *Ружова заградка*
- Драмски мемориял Петра Ризничя Дядї
- Культурна манифестация *Костельникова ешень*
- Фестивал жридловой творчосци Руснацох *Коцурска жатва*
- Фестивал жридлового шпиваня *Най ше не забудзе*
- Хорски фестивал *Карпати*
- Фестивал народних оркестрох *Мелодии Руского двору*
- Руски фестивал малих сценских формох
- Дні Миколи М. Кочиша.

Широка мрежа руских культурних манифестацийох не залапує дзепоедни важни подруча рускей култури. Привидни конфликт руских аматерских манифестацийох и професийних институцийох, котри обтерховує руску культуру, вимага розришенє. Основа за того може буц утвєрдзованє мрежи професийних институцийох и утвєрдзованє манифестацийох котри маю окремну значносц и котри треба охраниц. На тот способ би ше

дефінувало реални културни потреби рускей заєдніци, способ їх задовольованя и розришло вше оштрейшу противсловносц медзи потребами и можлівосцами.

По подручох култури стан нешка барз розлични. Вигледованє, защита и хаснованє културного нашлїдства Руснацох у велькей мири занєдзбани. Одрєдзени резултати котри посцигнути у Дюрдьове и Коцуре баржей плод роботи ентузиястох як резултат адекватного стараня рускей заєдніци и ей орґанох и институцийох о руским културним нашлїдстве.

Библиотеки и читальні углавним лебо у рамикох одвитууючих институцийох на локалним уровню, лебо у рамикох школох котри о нїх водза рахунку, стараю ше о кнїжковим фонду, о активносцох медзи школярами и у одредзеной мири медзи жительством. Функції националней библиотеки ані часточне не окончує ані єдна библиотека.

Руски литературни живот осциловал од самознаходзєня у першей половки двацетого вику, до плодней державней потримовки у седмєй, осмєй и дзєвятей децениї 20. вику и до значней загартушеносци у остатнїх двох децениях. Обчекована нормализация на досцигнутих уровню идзе помалши як би требало. У тим чаше, у ней ше по обсягу и вредносцох видвоєли троме класики рускей литератури (Г. Костелник, М. Ковач и Дю. Папгаргаї). Попри нїх писали коло осемдзєшат руски писателе, витворюючи литературу як наймоцнейшу креативну одбрану язичного, културного и националног идентитету.

Обробок старєй, творенє новєй народней и забавней музики, ей интерпретация и продукция маю длугу традицию. Шицким сегментом того процесу ше децениями, та и нешка, пошведує значну увагу, прецо ані резултати у творєню музики, ей интерпретациї и сучасней породукциї не виостали.

Подобова и применєна уметносц и архитектура, и попри вєцєй ношительох аматерского и академского формату, у добрей мири и на длугши час звонка орґанізованей бриги рускей културней политики. Вше векше число младих уметнїкох и вше численши фонди ділох гєвтих цо творя, децениями вимага же би Руснаци дефінували свойо одношенє гу подобовєй уметносци руских творительох.

У сценскей творчосци, Руснаци уж децениями активно присутни у драмскей діялносци и у танцу, як способе пєстованя и чуваня фолклорней и другєй традициї. Драмски мемориял Петра Ризнича Дядї и Фєстивал моно и дуо-драми потвєрдзую прихильносц Руснацох гу драмскей діялносци. Формованє полупрофєсийного Руского народного театру створєло предусловия за профєсийнє занїманє зоз драмску творчосцу, хтора дава пристойни резултати.

Можлівосци аудио-визуалней творчосци, уметнїцкей фотографії и у обласци мултимедийох не вихасновани. Скромни искуства остатнїх рокох указую на векши можлівосци тєй файти културних активносцох.

Мєдзинародни културни и други вязи зоз иножемством неплански, без ясных цильох и без ясно дефінуванєй улоги тих вязох. Гу тому, ношителе тих вязох найчастєйше поєдинци и їх по рижних основах здобути особни приятеле. На тот способ нашо «културни мєнаджерє» истих Руснацох водза раз як представительох Руснацох, другираз як представительох Українцох, и так правя конфузию и у нас и у иножемстве о тим хто ту хто. Правда, Руснаци у Сербії и таки и таки. Аматерски дружтва любя пойсц до иножемства, та приставаю на таку ситуацию и найчастєйше ей не приписую значенє яке вона ма. До тєй обласци би цо скорєй требало увєсц неабходну орґанізованосц.

Корпус рускей литератури творя коло штиристо перши виданя литературних творох у форми кнїжкох писаних на язiku Руснацох Бачкей, Сриму и Славонії. Руска литература ма свою историю, чийо виучованє постало универзитєтска славистична дисциплина, положєна до шора регионалних и малих литературних традицийох. Нешка Руснаци у Сербії маю стандардизовани язык, образовну вертикалу од оводи по универзитет, историю яку пишу жридлово руски историчаре а не припаднїки державотворних народох, историю литератури, у добрей мири публиковану и преучєну усну творчосц. Одсек за русинистику нешка, починаючи зоз Лєкторатом, Студийну групу

и Катедру означує трицет роки своєї діялности, з яку русинистика фундаментована университетска славистична дисципліна. У Новим Садзе наймоцнєши русинистични центр по науковцох, обявених роботох и кніжковим фонду. З нїм вдерени наймоцнєши фундамент нациналного и культурного идентитету Руснацох у Сербії та и швецє, гоч зме того не вше свидоми.

Остава, преїг аматеризма и популярней култури, пестовац тот идентитет, але пресудну важносц заш лем ма моцнєне професионалних институцийох и виражованє творчих людзох хтори буду авторитети не лем за нас Руснацох, за штредки у хторих жиєме, але и за ширше окруженє.

IV СТРАТЕГІЙНИ ЦІЛІ

Унапрямена гу цивілізованому и гуманому животу у мултинаціоналним, економски лібералним и глобалізованим окруженю хторе обтерховане з озбільними матеріяльними проблемами и ограніченнями у розвою яки не годно швидко превладац, руска заєдніца у Сербії утвердзує шлідуюци стратегийни цілі свойого національного живота и роботи своїх органах и організаційох у наиходзацих роках:

1. Моцніц націоналне єдинство, заєдніцтво и медзисобну толеранцію, релаксуюци розлики и нескладаня по основи локалних, идеологийних, социялних, націоналних и вирских розликох;
2. Досцигнути ступень правох на образованє, культуру, информованє и службене хаснованє языка и писма виборели генерації руских преднякох у рижних дружтвених обставинох у прешлосци. Нешкайши генерації не шму допуциц же би ше пре дачию равнодушносц лебо неодвичательносц тоти права приводзели до питаня, гашели и препадали;
3. Кадрово и матеріялно моцніц руски професийни институції котри твора фундамент національного и культурного идентитету Руснацох и закладац ше же би цо целоснейше витворйовали свойо функції од національного интересу;
4. Закладац ше за ушорене, систематичне и богатше потримованє моцненя культурного идентитета Руснацох як заєдніци у меншинским положеню з боку держави, ей органах и институційох;
5. У цалим руским народзе, з помоцу шицких руских институційох и організаційох, розвивац свідомосц и прешвечене же образованє на руским языку ключни елемент чуваня и розвою рускей заєдніци и же у тим шицки маю свою одвичательносц;
6. З образованьом високого квалитету успишне чувац чувство припадносци рускей заєдніци, ей культурне наслідство и доприносиц толеранції и конструктивному сотрудніцтву з другима людзми и заєдніцами зоз хторима Руснаци ведно жию;
7. Дефиновац и розвиц систему інтегрованого образованя и воспитаня у хторим шицки активносци просвітних, культурних и других руских явних институційох и організаційох твора інтегровану, медзизависну и компатибилну систему унапрямену на образованє и воспитанє за живот у будучим швецє хтори ше швидко и радикално меня;
8. Цо скорей розвиц систему непрерывного образованя младих людзох за роботу и живот у будучим технологийно високорозвитим європским дружтве, як условия цивілізованого живота нових генераційох. Свідомосц о тим же занедзбованє образованя уж нешка водзи до економски скромного живота на дружтвених маргинох з ограніченима перспективами за будучносц, треба же би з помоцу шицких руских институційох и організаційох постала общенародна. Закончованє штредніх школох треба же би за дзешец роки постало цель шицких школярох, а законченє факултетох би по 2030. рок требало досцигнуц найменей 50% генерації;
9. Дефиновац и форматовац культурну систему рускей заєдніци у сучасних условийох, котра будзе задовольовац культурни потреби ширшей рускей заєдніци, кориговац по тераз вибудовану и зоз псеудофаховосцу, аматеризмом и политичним волунтеризмом обтерховану культурну систему и источашне комуниковац зоз

порихтаносцу окруженя же би стимуловало равноправни културни розвой и такей по чишле малей заедніци як цо то руска заедніца у Сербії;

10. Утвердзуюци хтори установи, институції и манифестациї маю окремну значносц за културни живот рускей заедніци, дефиновац дзе Национални совет превежне сновательни права же би их зачувал, яки нови установи цо маю националну значносц треба основац и дефиновац хтори нерухоми и рухоми добра маю окремну значносц за Руснацох и цо зоз нїх треба охраниц;
11. Политично осамостоїц и професийно и кадрово оптимализовац руски медії и оспособиц их же би информовали, афирмовали явни и национални интереси рускей заедніци, же би витвориывали креативну комуникацию зоз животнима проблемами окреме найвиталнейшей часци рускей заедніци и же би були сущни фактор витвориываня определеньох Стратегії;
12. Самостойне и ведно з националними советами других националних заедніцох, енергично ше закладац за витвориыване утвердзених нормативних определеньох о националней равноправносци и ровномірней кадровой заступеносци у державних органах, службох и институцийох и за запровадзоване равноправного хаснованя руского языка и писма;
13. Швидше и рижнороднейше повязоване рускей заедніци у Сербії зоз националними організациями и институциями Русиных и Лемкох у Словацкей, Україні, Польскей, Мадярскей, Горватскей, ЗАД и Канади важне условие зачуваня ей идентитету, националних институцийох и розвою заедніци у актуалних дружтвених обставинох. Векша медзинародна активносц на заедніцких културних, видавательних, наукових, информативних и других проектах треба же би була основа и за розвиване економских вязох, за черане школярох и студентох и за хасноване европских финансийних жридлих за реализоване проектах хтори значни за цалу русинску заедніцу у жемох штредней Европи;
14. Грекокатолицка церква, як важни фактор зачуваня руского идентитету през историю, нешка ма значни угляд у народзе и важну улогу у зачуваню його самобутносци. Прето проблеми ей учишльованя до регистру традицийних церквох у Сербії, чуваня ей храмох, їх иконостасох, подобових витвореньох у нїх, кнїжкох, архивох и специфичних уметніцких предметах як народного богатства и врацаня ей маєтку, треба же би були брига и руских явних институцийох и органах;
15. Розвиц систему явней гражданской контроли роботи шицких органах, институцийох и организацийох хтори значни за национални живот рускей заедніци у Сербії. Витвориыване реалних интересох заедніци треба же би було ключни критерийом вреднованя успишносци роботи шицких. У условийох огранічених материялних можлівосцох, здумано плански рационализовац шицки активносци и шицки розходи.

V ОПРЕДЕЛЕНИЯ

У условийох вельких дружтвенных пременкох котри уключую и пременку дружтвеной системи, у условийох глобализації, мишаня жительствова и у релативно национално гомогенных штредкох, маюци у оглядзе чежку економску ситуацию хтора не ма випатрунки за швидку пременку, нагле зменшане вкупного руского жительствова и невидогни рушаня у структуры руского жительствова, пред руску заедніцу у Сербії ше поставя питане – як далей.

1. У першим шоре, зоз дійствованьом шицких руских организацийох и институцийох необходимо прилапиц коегзистенцию руских розличносцох, одруцуюци и превозиходзаци шицки файти дзеленьох наших людзох як брану руского национального заедніцтва и у каждодньовим живоце на шицких уровньох и шицких подручох моцніц солидарносц и заедніцтво як основу необходимой векшей мири национального єдинства Руснацох у Сербії;
2. Од наймладших рокох мушимо организовао, систематски и безкомпромисно, починаючи першенствено од фамелиї, преїг шицких формох образования и воспитаня, информования, културней и другой активносци, усадзовац нашим дзецом свидомосц о себе и любви гу свойому, упартосц и витирвалосц як основу стабилней национальной свидомосци и одпорносци на асимилацию у мултинациональных урбаних штредкох, не занедзбуюци почитоване других и иншаких;
3. Заедніцке творене амбиенту афирмованя шлєбодного чловекового вибору, як основы шмелого обрацаня людзох гу терашньосци и будучносци, противне од зараброваносци зоз прешлим часом, превозидзену систему вредносцох и превозидзеним порядком стварох, важне условие пременкох яки необходимы. При тим, стимуловане порихтаносци людзох же би з образованьом и на иншаки способи меняли своєю положене у сучасносци на основе власней иницијативи за злепшане условийох за своєю егзистенцию як алтернативи розсельованьох и свидомей асимилации, незвичайно важна активносц за шицких;
4. За моцнене необходимой виталносци рускей заедніци у сучасних невидогных условийох окреме важне ошлєбодзоване од зараброваносци до животней и култрней традиції прешлосци и обрацаня гу реализації модерней животней материяльной и духовней терашньосци и будучносци. Противне култу биди, худобства, страданя, церпеня и шмерци, хтори до нас усадзела наша прешлосц, необходимо же бизме цалу нашу заедніцу обрацели гу култу любви, радосци, шесца и живота у терашньосци и будучносци и же би ше шицки сили народу унаприятели гу образованию, напредованю и гу будучносци;
5. Руски язык фундамент руского национального идентитету. Прето го и надалей треба розвивац, нормовац и поровновац з другима сучасними языками, у складзе з розвоєм науки и технологий. Необходимо же би Национални совет меновал компетентне роботне цело за тирваце проваджене и координоване работох на розвоєм руского языка у шицких институцийох, организацийох и здруженьох, як и медзи активними науковими и другими роботніками;
6. Образование по руски и образование Руснацох вообщє заслужує найвекшу увагу. Воно не лем условие тирваня Руснацох як заедніци, але є и незаобиходне условие цивилизованого, гуманого и богатого живота нових генерацийох у глобализованим швецє терашньосци и будучносци. Образование обезпечує ширши можлівосци

вибору и моцні самодовириє, з чим людзе поставаю стабилни и одпорни, окреме на спокуси живота у национално, вирски, политично и на иншаки способи негомогених штредкох;

7. Образованє за здобуванє рижнородних знаньох яки необходни за будучносц, то найвекши национални интерес Руснацох. Понеже у транзиції не здобули капитал, Руснаци у будучносци не годни жиц од власносци, але зоз здобуваньом знаня себе можу витвориц условия за гумани и цивилизовани живот. Треба зробиц шицко же би у идуцих 20 роках руска заєдніца у Сербиї вихасновала прихильносц младих за здобуванє знаня и направела заобраценє у наглим росту образованосци, окреме за рижни знаня зоз природних и технїчних наукох на високим уровню, з чим би образованосц постала компаративна предносц рускей заєдніци у Сербиї у поровнованю зоз другима. Кед ше по чишле инженерох на 1000 жительох и по чишле тих цо бешедує на двох або трох языкох прибліжимо гу уровню яки нешка маю розвити жеми швета, цивилизована будучносц Руснацох будзе обезпечена голєм за ище даскельо генерациї;
8. Окремну важносц ма обезпечиц же би шицки дзеци од наймладшого возросту (2-3 роки) були облапени зоз предшколским воспитаньом и то у цо векшим чишле (шицки) на мацеринским руским языку. Облапеносц дзецох з основношколским образованьом по руски, окреме у штредкох дзе єст руски школи, ма окремну националну значносц (Руски Керестур, Коцур, Дюрдьов) и вона муши постац найвекша брига шицких. Пестованє руского языка на основношколским возросту там дзе нет основни школи по руски не може буц проблем здруженьох гражданох и учительох – ентузиястох, але муши буц брига цалєй рускей заєдніци и шицких єй институцийох. Унапряменосц воспитания и образования од наймладших возростох дзецох треба же би була гу знаньом будучносци вельо вецей як гу знаньом о прещлосци и традициї. На тот способ треба же би ше будовало фундаменти за високе образованє и здобуванє специфичних знаньох за будучносц;
9. У наступних 10 роках треба обезпечиц дружтвену климу и амбиєнт же би ше цала популяция дзецох по законченю основней школи уписовала до штреднїх школох и закончовала их, а по 2030. року же би голєм 50% генерациї закончовало високи школи и бешедовало на єдним або двох шветових языкох. За реализацию такого цилю, Национални совет утвєрдзи длугорочну програму у хторей буду утвєрдзени обовязки шицких органох, организацийох, медийох, установох и здруженьох.
Национални совет ше длужен старац же би Завод за учебнїки благочашне пририхтовал, прекладал, обновйовал и дополньовал учебнїки за шицки возрости школярох у руских школах, уключуюци и пестованє руского языка.
У цалосци патрене, у дружтвеним милєу рускей заєдніци образованє по руски и образованє вообщє треба же би завжало векши простор. Програми медийох, информативни написи, прилоги и авторски прилоги о образованю треба же би завжали вецей места, на рахунок прилогох о рижних културних подїйох;
10. Руска заєдніца би у будучносци мала обезпечиц складнєйши розвой поєдиних подручох култури и базовац основу националней култури на професийних културних институцийох, не занєдзбуюци аматерски форми пестованя фолклорней и музичней традициї. Окремну значносц ма пошвєцованє окремней уваги и обезпечованє вецейнїстого стимулованя наступох на покраїнских и рєпубличних смотрох и на углядних медзинародних фестивалох на хтори ансамбли пошлє Национални совет на основи медзинародних догваркох;

11. Як культурні інституції (суб'єкти) хтори маю окрему значносц за руску заєдніцу утвердзує ше Завод за культуру войволянских Руснацох, Одсек за русинистику на Филозофским факултету, Руски народни театер *Петро Ризнич Дядя*, Дом культури Руски Керестур, Руски культурни центр у Новим Садзе, Новинско-видавательства установа *Руске слово* (новини *Руске слово*, часописи *Заградка*, *Мак* и *Шветлосц* и Видавательства *Руского слова*), Руска редакция Радия и Руска редакция Телевизиї у рамикох РТВ Войводини. Необходне би було з окременима усиловносцами и з прерозподзельованьом средствох формовац зачатки галерії руских подобових уметнікох, рускей музейней збирки, рускей националней библиотеки и руского национального архиву;
12. Як культурні манифестациї хтори маю окрему значносц за руску заєдніцу у Сербії утвердзує ше:
- Фестивал рускей культури *Червена ружа*
 - Фестивал нових руских шпиванкох у народним духу *Ружова заградка*
 - Драмски мемориял Петра Ризнича Дяді
 - Культурна манифестация *Костельникова єшень*
 - Фестивал жридловой творчосци Руснацох *Коцурска жатва*
 - Фестивал жридлового шпиваня *Най ше не забудзе*
 - Хорски фестивал *Карпати*
 - Фестивал народних оркестрох *Мелодиї Руского двору*
 - Руски фестивал малих сценских формох
 - Дні Миколи М. Кочиша;
13. Видаванє кнїжкох на руским язичу, як тирвацях доброх зоз хторима ше як заєдніца на цивилизовани способ записуеме до часу, ма окрему значносц за руску заєдніцу у Сербії. Национални совит ше длужен старац о рочних видавательних планох и поднімац мири пред державними органами же би ше системски ушорело финансиїну потримовку литературного живота рускей заєдніци, уключуюци шицки фази того процесу и обезпечело необходни минимум стабилного финансиования литературней творчосци, уключуюци и необходни роботни места у Видавательствах и часопису *Шветлосц*.
- Прекладанє визначних репрезентативних литературних витвореньох руских авторох на сербски язич значне за презентованє рускей литературней творчосци медзи векшинским народом. Прето треба формовац систему планованя, вибору и потримовки витворйованя таких, за цалу заєдніцу важних культурних подняцох;
14. Пре очиглядну занедзбаносц дзепоедних подручох культури, необходне утвердзиц и у даскельо наступних рокох поступне реализовац:
- програму унапредзєня вигледованя, зашити и хаснованя культурного нашлїдства Руснацох у Сербії
 - програму унапредзєня подобовей и применєней уметносци Руснацох у Сербії
 - програму дигитализациї виданьох и публикацийох по руски, уключуюци и унапредзєне библиотекарства при Руснацох у Сербії.
- Тиж так треба анализовац можлівосци розвою аудио-визуалней творчосци, уметніцкей фотографії и мултимедиялних уметніцких активносцох и у тих обласцох утвердзиц активне одношенє руских культурних институцийох гу тим культурним подручом;
15. Програмна унапряменосц руских медийох и вредносна система яку заступаю у своїх виданьох и програмох, маю окрему значносц за руску националну заєдніцу у Сербії. Медії по руски треба же би, зоз звекшану бригу

Национального совиту и його целох, цо скорей хасновито розришели процивсловности у своїм обрацаню гу старому руралному и младому образованому урбаному жительству, енергично ше намагаючи сполніц потреби младих школованих генераційох Руснацох котри нешка у велькей мири игнорую медії по руски. Лем таки медії по руски могу буц фактор моцненя национальной свидомости младих и доприносиц звекшаню национального единства без самоізолації, завераня лебо оградзованя до локальних, политичних, вирских и других зужених и неотримующих граніцох;

16. Национални совет и його работни цела треба же би розвили систему и запровадзели праксу явного и транспарентного упліву на шицки општински (явни) лебо приватни медії котри информую по руски. Стан же на злохаснованя медийох и на промоцію кичу и шунду, малогражданских вредносцох и других морално и материялно неприлапующих змистох ніхто організовано не реагує – не мож прилапиц;

17. Витворйованє права на службене хаснованє языка и писма у органах и институційох дзе то зоз предписанями и на други способ утвердзене, представля важне подруче витворйованя национального идентитету. Муши ше превозисц праксу прецихованя непорихтаносци органах и институційох же пре кадрово, материялни лебо даяки други причини онеможлівюю витворйованє права на урядове хаснованє руского языка и писма. Руски органи и институції маю обовязку отворено критиковац неприлапліву праксу, шициц поединцох и поволовац ше на державни органи и други задлужени органи кед ше одредзени права систематски не почитує и игнорує.

Национални совет длужен найменей раз у своїм мандату анализовац як ше витворює право на службене хаснованє языка и писма у локальних органах општинах и їх органах у державних, правосудних и других органах и о актуалним стану формовац оцени и становиска, приносиц заключения и по потреби поднімац мири зоз котрима афирмує добру праксу лебо поруша пременку незадовольюющего стану;

18. Медзинародни културни, просвитни, спортски, медийни и други вязи Руснацох и їх институційох и організаційох з русинскимі організаціями у иножемстве неохобне поступне прешериц, ушориц, дац им плански характер и координовац з німа. Основа за того треба же би були догварки медзидержавного, медзирегионального и локального характеру чийо планованє и реализацию будзе окончовац за того формоване работне цело Национального совиту, обезпечуюци о тим тирвацу документацию;

19. Пририхтуюци ше за всестране управяне з рижними подручами живота рускей заєдніци у Сербії у сучасних условийох, Национални совет треба же би непоштредно лебо преїг одвитующих організаційох односно комисийох (одборох) обезпечел рижни бази податкох, окреме о руских кадрах (образованє, діялносц, место роботи и биваня...), формовал узки фахово ядра за специфични роботи обучених и компетентних людзох (за писанє проектох пре апликованє на рижни медзинародни конкурси, за правене бизнис-планох пре конкурванє на конкурси фондох, банкох, за сотрудніцтво зоз невладовим сектором и подобне);

20. Свидоми же зме як по чишле мала заєдніца ані у будучности не годни сами финансовац потреби у своїм образовним, културним и национальным живоце вообщє, мушимє раховац з тим же ше нашо організації и институції буду операц

на помоц держави у шицких условийох. То вимага кероване политизациі наших органаох и организацийох, котре може правиц чкodu нашому национальному животу. Гу тому, треба шириц способи ришованя рижнородних потребох нашей заедніци преїг вше ширшого невладоваго сектору;

21. Як организована заедніца, маме ше постарац же би Национални совет и його одбори були основни координаторе у работи наших институцийох и же би ше, попри автономії у работи тих институцийох, утвердзело ділокруг работох каждей институциі, подзелене работи и компетенциі, як брану конфузиі, дуплованю работох и нерационального трошеня средствох, часу и работи;
22. Векше и рижнороднейше уключоване младих до живота рускей заедніци незобиходне условие ей ревитализациі. Прето ше муши векшу увагу пошвениц витворйованю значнейшей улоги младих у розвою рускей заедніци у Сербії преїг векшого числа младих у шицких органаох, преїг медийох и новинарства, кнїжкох и твореня новей литератури и науки, преїг масовнейшого здружованя по руских организацийох, спорту и рижних формах сучасней култури як цо то музика и визуална уметносц, зоз чим ше попри традицийней, розвива и сучасну руску културу котра ше опера на глобални културни рушаня;
23. Правене нового будинку Руского културного центру и интернату за руских школярох и студентох проект хтори ма окрему значносц за руску заедніцу у Новим Садзе и Войводини. Вигодни обставини за реализацию того подняца яки витворени у предходним периодзе не шме ше препуциц. Прето необходни дополнююци усиловносци Национального совету, органаох Руского културного центру и Грекокатолицкей парохії и церковних власцох у Новим Садзе же би цо скорей почала реализация того историйного проекту;
24. По тераз зме як заедніца не развили ясну систему вреднованя и препознаваня авторитетох у власним штредку на основи преверлівих ділох котри нам вони зохабели. Пре тото, але и пре промоцию нашей заедніци пред органами локалних самоуправох, Покраїни, пред державними органами, як и пред представителями других державох необходне обдумац и порушац дзепоедни проекти и видац окреми виданя о познатих Руснацох (науковцох, спортистох, писателюх, глумцох, фаховцох у рижних фахах итд.), о дзепоедних периодах зоз нашей историйі, о руских историйних особох у Подкарпат'ю од часох нашого приселеня по конец XX вику и подобне;
25. Рушаюци од медзисобного уважованя, Национални совет будзе, спрам можлівосцох, подпомагац активносци Грекокатолицкей церкви котри потенциално доприноша будованю националей свидомосци дзецох и младих, упознаваню руского языка и рускей историйі, котри пестую квалитетни форми хорского церковного шпиваня, збогацую фонд духовних писнюх нашого народу и репрезентую нас як всестрано духовно богату заедніцу. При тим ше будзе чувац од занїманя зоз вирскимма питаннями яки припадаю Церкви, а будзе ше старац о примераним участвованю Церкви у явним живоце рускей заедніци у Сербії;
26. У твореню условийох за реализоване будователних, видавателних и других проектох хтори маю националну значносц, Национални совет будзе запровадзовац партнерски одношеня з Апостолским егзархатом за грекокатолицкох у Сербії и Чарней Гори на основи ясных и транспарентних догваркох и других документох котри регулюю ровноправни одношеня партнерох у реализованю догварених проектох.

VI АКЦІЙНИ ПЛАН

1. Національний совет, щипки його одбори и роботни цела, руководства и органи руских институцийох и органи руских манифестацийох длужни у чаше трох мешацох од приношеня Стратегії, принесц краткорочни (1 рок) и штредньорочни (5 роки) програми витворйованя цильох и опредзеленьох Стратегії Руснацох у Сербії и послац их окремному роботному целу Національного совету хторе вон формує на своєї схадзки на хторей принеше Стратегию, же би провадзело и координувало роботу на витворйованю Стратегії;
2. После трох мешацох, роботне цело поднесе звіт Національному совету о змисту принесених програмах, же би вон оцел одношенє руских институцийох и других субектох гу опредзеленьом Стратегії и наложел подніманє мирох яки виостали, а припадаю одредзеним субектом руского національного живота;
3. По правилу, найменей раз рочне, Національний совет будзе розпатрац витворйованє своїх обовязкох у запровадзованю Національной стратегії Руснацох и обовязкох яки маю його роботни цела, руски институції, організації и манифестації. Одношенє гу витворйованю Стратегії будзе єден з важних критериямох у кадровей политики у руских органах, институцийох, організаційох и манифестацийох;
4. Національний совет, такой по прилапйованю Стратегії, формує спомедзи компетентних фаховцох своєю роботне цело за питаня руского языка зоз задачу же би провадзело його планованє и роботу щипких цо у тим на даяки способ участвую, утвердзовало приоритети, предкладаня проектох и їх ношительох и о тим информувало Національний совет, його други роботни цела и явносц;
5. У чаше шейсцох мешацох од приношеня Стратегії, Національний совет розпатри стан и принеше потребни одлуки о подніманю доступних ингеренцийох у обласци образования и окреме дефинує способ стараня за руску штредню школу и Одсек за русинистику на Филозофским факултету так же:
 - оснує кредитни фонд за кредитованє школярох и студентох
 - формує стимулативни механізми за потримовку успишним просвітним роботніком
 - превежне активносци же би ше у координації з другима націоналними советами витворело догварку о єдинственей интерпретации законских предписаньох на щипких уровньох о питаньох пестованя мацеринского языка – од організації, простору, кадрових питаньох, учебнікох по финансованє
 - заложи ше за пошвидшанє заключованя медзидержавних догваркох о просвітним, културним и другим сотрудніцтве, же би ше могло обезпечиц и витворйовац організовану черанку школярох и студентох;
6. Одбор за образованє Національного совету, у сотрудніцтве з основними школами и ношителями предшколского воспитаня у локальних штредкох, утвердзи:
 - програму подполней облапеносци дзецох зоз предшколским воспитаньом у дзєцинских установох, лебо з організованьом родичох у школах и других институцийох
 - способ за витворйованє доступносци публикацийох за щипки предшколски дзеци, окреме за тоти цо ше уча по руски дома, а у воспитних групах не маю комуникацию на руским языку

- способ организовања, условия и мождљивосци за отверане двоязичней настави за руски дзеци
- организовање окремих фахових, едукативних трибинах за родичох о двоязичним школованю и о школованю на руским язике
- програму усовершованя наставникох и воспитачох у напраме новей технологији и сучасного похопеня активног ученя
- способ финансираня и отвераня портала школскей ориентацији зоз учебниками и другима материялами на руским язике и зоз мождљивосцу за он-лайн вязу
- способ преходзеня наших школах на роботу у едней змени зоз цалодньовим перебуванюм по 4. класу и зоз роботу наставникох у школи од 8-14 годзин по утвердзеной програми;

7. З ангажованюм вецей одборох Националног совиту цо скорей направиц:

- обовязну програму интегрираног образования руских дзедох у хторей попрѣ школах, обовязки и одвичательносци у воспитаню и образованию буду мац шицки културни институцији и организацији, дружтва, медији и шицки друштвени субекти, укључуюци и месни заедници и дзепоедни подприемства
- руски образовни и друштвени мултидисциплинарни проект котри у одредзеном чаше обезпечи стопостотну облапеносц руских дзедох зоз школованюм на штредним ступню и найменей пейдзешатпостотну облапеносц рускей штредньошколскей популацији на високошколским уровню образования, при чим би векшина студирала природни науки и рижни дефицитарни инженерски фахи;

8. Национални совет, у чаше шейсцох мешацох од приношеня Стратегији:

- принеше потребни одлуки зоз котрима превежне и сущно будзе витворйовац доступни ингеренцији у одношеню на руски институцији у обласци култури
- анализуе и принеше штредньорочну програму формования нових фахових, професијних руских културних институцијох (галерия, музейна збирка, национална библиотека и архив)
- утвердзи руски културни манифестацији хтори маю националну значносц, о котрих ше будзе старац и чийо отримоване не мож претарговац
- формуе работне цело за координоване медзинародних културно-просвитних и других вязох
- будзе вимагац же би АП Войводина и *Рускому слову* оможливила виплацовац гонорари руским писателюм спрам стандардох у *Руским слове*
- будзе вимагац же би АП Войводина обезпечела финансиране найменей едней особи у Издавательстве *Руского слова* и едней особи у часопису *Шветлосц*;

9. Найпознейше у чаше дванац мешацох од приношеня Стратегији, Национални совет:

- принеше програму унапредзеня, вигледованя, заштити и хаснованя културного наслїдства Руснацох у Сербии
- утвердзи програму унапредзеня подобовой и примененой уметносци при Руснацох у Сербии
- принеше програму дигитализацији виданюх на руским язике и унапредзеня библиотекарскей дїялносци Руснацох у Сербии;

10. Стан у руских медийох вимага же би Национални совет и його работни села цо скорей анализовали стан, унапряменосц и квалитет информования на руским

язику у Войводини и принесли програму унапредзєня информованя на руским язику. У тим окремну увагу пошведиц:

- програмней унапряменосци и вредносней системи котру заступаю
- питаню власносци над медиями
- независней продукції
- обезпечованю работи и кадровим питаньом
- питаньом улоги локалних медийох у информованю на руским язику;

11. Стан у урядовим хаснованю языка и писма вимага же би Национални совет и його работни цєла:

- запровадзєли праксу отримованя стаємних контактох и координованого наступу зоз другима националними советами у вязи зоз равноправним хаснованьом языка и писма и у вязи з тим – ровномирним обезпечованьом работи припадніком националних меншинох у одредзєних державних органахох и службох пред:
 - Защитніком гражданох
 - органами локалних самоуправох
 - органами и Скупштину АП Войводини
 - министерствами и Владу Сербії
 - Скупштину Републики Сербії,
- розвили способ активного участвованя у приношеню предписаньох у вязи з нормованьом питаньох хтори значни за витворйованє равноправносци, за равноправне хаснованє языка и писма, за равноправну кадрову заступеносц на шицких уровньох – од месних заєднїцох и општинох по Покраїну и Републику, хаснуюци вязи зоз народними посланїками, одборніками, фаховима службами, та и рижними странковима структурами;

12. Активна улога Национального совету и його работних цєлох у запровадзованю националней политики яка утвердзєна у тей стратегії вимага анализу їх порихтаносци и фаховей оспособеносци за витворйованє утвердзєних опредзелєньох и, по потреби, моцненє кадрового потенциялу Национального совету, його службох и работних цєлох. Ёу тому, треба розвиц праксу ангажованя людзох зоз наших националних институцийох и других фаховцох о питаньох котри анализує и розпатра Национални совет.

Прилоги:

- 1) Мирослав Кевежди: „Явни интерес у култури войводянских Руснацох“
- 2) Мирослав Кевежди: „Стратегия младих у явним живоце Руснацох“
- 3) Др Борис Варга: „Материял за виробок Стратегії информованя на руским язику“
- 4) Академик Юлиян Тамаш: „Стратегия розвою рускей литературы“